LAUSUNTO

7.10.2024

Eduskunnan Työelämä- ja tasa-arvovaliokunnalle

Asiantuntijalausunto: HE 85/2024 vp, Hallituksen esitys eduskunnalle paikallisen sopimisen edistämistä koskevaksi lainsäädännöksi

Yleiset huomiot lakiesityksestä

Tehyllä ja sen jäsenillä on kokemusta paikallisesta sopimisesta. Etenkin Tehyn edustamilla julkisen sektorin työpaikoilla paikallinen sopiminen on ollut arkea jo vuosikymmeniä, ja myös yksityisen sektorin työehtosopimuksissa sitä on jo nyt mahdollistettu laajasti. Tehy suhtautuu paikalliseen sopimiseen myönteisesti, kun se on toteutettu tasapainoisella ja myös työntekijöiden aseman huomioivalla tavalla.

Nyt käsiteltävä lakiesityskokonaisuus ei kuitenkaan ole tasapainossa työntekijöiden työehtojen vähimmäistason turvaamisen kannalta. Näiden epäkohtien vuoksi Tehy ei kannata esitystä.

Tehy yhtyy palkansaajakeskusjärjestöjen valiokunnalle jo esittämiin kannanottoihin. On ajattelematonta ja vastuutonta edes väittää, että tällä esityksellä työnantajat olisivat keskenään samassa asemassa paikallisessa sopimisessa. Järjestäytyneet työnantajat olisivat heikommassa asemassa kuin järjestäytymättömät työnantajat. Vain järjestäytyneillä työnantajilla olisi työehtosopimuslain vastuut ja velvoitteet paikallisista sopimuksista – eivätkä ne saisi järjestäytymisestään mitään paikallisen sopimisen lisäoikeuksia tai -mahdollisuuksia. On vastuutonta väittää, että tämä ei heikentäisi työehtosopimusten yleissitovuuksien päättymisen myötä työehtosopimusten kattavuutta työntekijöiden vähimmäistyöehtojen turvaajana. Tällaisen lakiesityksen tekeminen tekemättä mitään todellista arviointia muutoksen vaikutuksista ja niiden sallittavuudesta suhteessa EU:n vähimmäispalkkadirektiivin tavoitteisiin ja velvoitteisiin osoittaa piittaamattomuutta Suomen velvoitteista EU:n jäsenvaltiona.

Tehyn jäsenet ja työehtosopimukset, joita lakiesitys koskettaa

Tehy edustaa ja solmii yhdessä muiden ammattiliittojen kanssa yleissitovat yksityisen terveyspalvelualan työehtosopimukset sekä yksityisen sosiaalipalvelualan työehtosopimukset. Näiden lisäksi Tehy neuvottelee ja sopii yleissitovan yksityisen ensihoitopalvelualan työehtosopimuksen, hammaslääkäreiden työnantajayhdistys ry:n ja Tehy ry:n välisen työehtosopimuksen sekä työpaikkakohtaisia työehtosopimuksia.

Tehyn edustamista yksityisen sektorin työehtosopimusaloista laajuudeltaan ja yhteiskunnalliselta merkitykseltään suurimpia ovat *yksityisen terveyspalvelualan*

työehtosopimus ja *yksityisen sosiaalipalvelualan työehtosopimus*. Molemmat sopimukset ovat tällä hetkellä yleissitovia valtakunnallisia työehtosopimuksia.

Terveyspalvelualan työehtosopimusta noudattavat pienet ja suuret yksityisen terveydenhuollon yritykset (esim. Pihlajalinna, Terveystalo- ja Mehiläinen -konsernit).

Yksityisen sosiaalipalvelualan työehtosopimusta noudattavat yksityisiä lastensuojelupalveluita tuottavat yritykset, yksityiset vammais- ja mielenterveyskuntoutuspalvelut, yksityisen varhaiskasvatusala sekä laaja yksityisten vanhuspalveluiden tuottajien joukko. Vanhuspalvelut kattavat kaikki palvelumuodot kotihoidosta ympärivuorokautisen asumisen palveluyksiköihin.

Näiden kahden työehtosopimuksen merkityksen koko Suomen Sote-vastuiden toteuttamisen kannalta käy ilmi luvuista: Vuonna 2020 kaikista julkisen sektorin järjestämisvastuulla olevista sote-palveluista keskimäärin 39 % tuotettiin näitä työehtosopimuksia noudattavien yritysten ja järjestöjen toimesta.

Painotus yksityisiin palveluihin on erityisen suuri sosiaalipalveluissa eli yksityisen sosiaalipalvelualan työehtosopimuksen alalla. Hyvinvointiala Hali ry:n selvityksen mukaan vuonna 2020 kaikista julkisen sektorin järjestämisvastuulla olevista sote-palveluista 39 prosenttia tuotettiin yritysten ja järjestöjen toimesta. Yksityisen sektorin osuus kaikista julkisen sektorin vastuulla olevista sosiaalipalveluista jakaantuu palvelutyypeittäin seuraavasti:

ikääntyneiden tehostettu palveluasuminen	45 %
päihdehuolto	45 %
vammaisten tavanomainen palveluasuminen	34 %
vammaisten tehostettu palveluasuminen	53 %
lastensuojelun avopalvelut	33 %
lastensuojelun laitos- ja perhehoito	71 %

On perusteltua sanoa, että Suomi ei nykyisellään pystyisi tuottamaan julkisen sektorin järjestämisvastuulla olevia sosiaalipalveluita ilman yksityisen sektorin eli yritysten ja järjestöjen tuottamaa työpanosta, joka teetetään yksityisen sosiaalipalveluaan tällä hetkellä yleissitovan työehtosopimuksen mukaisin työehdoin.

Työehtosopimuksen merkitys sosiaalipalveluiden laadulle, heikossa asemassa olevien kansalaisten ihmisarvoiselle kohtelulle ja yhteiskunnalle

Yksityisen sektorin tuottamassa vanhuspalveluissa on ollut laatu- ja potilasturvallisuusongelmia, jotka ovat mm. johtaneet vanhuuspalvelulain (980/2012) säätämiseen. Ikäihmisten palveluiden turvallinen ja asiallinen takaaminen on viime kädessä ikäihmisten perusoikeuksien turvaamista, josta vastaa valtio.

Eduskunta käsittelee nyt myös esitystä muutoksista ikäihmisten oikeuksiin hoitoon ja sen henkilöstömitoitukseen (HE 127/2024 vp). Siinä esitettyjä muutoksia perustellaan sillä, että hallituksen mukaan laki muutettunakin olisi riittävä takaamaan riittävät, turvalliset ja

laadukkaat palvelut ikäihmisille. Tuon lakiesityksen käsittelyn yhteydessä lainsäätäjä ottaa kantaa siihen, tulevatko ikäihmisten hoiva- ja terveyspalvelut tuotetuksi riittävällä tasolla jatkossa. Vastaavasti lainsäätäjän velvollisuus on tätä paikallisen sopimisen lakiesitystä käsitellessä kiinnittää huomiota vaikutuksiin, jota sääntelymuutoksilla on yksityisen sosiaalipalvelualaan, sen tuottamaan palveluun ja niissä tapahtuviin muutoksiin työnantajien järjestäytymisen kannustimia heikennettäessä.

Kun julkinen sektori kilpailuttaa esimerkiksi vanhuspalveluiden hankinnan yksityisen sektorin toimijoiden kesken, tarjoajan eli alan työnantajien näkökulmasta työehtosopimusten yleissitovuus tasaa kilpailun lähtökohdat työehtojen osalta tietylle ennustettavalle hinnoittelutasolle. Sosiaalipalvelualalla henkilöstökulut ovat jopa noin 70 prosenttia työnantajan kaikista kuluista. Kun yksityinen sosiaalipalveluala on näin henkilöstökulupainotteinen, työehtosopimuksen yleissitovuus tasaa kilpailun lähtökohdat merkittävimmän kokonaisuuden osalta ja kohdistaa kilpailuperusteet muihin kilpailutekijöihin kuin työehtojen minimitason alittamiseen.

Pidemmällä aikavälillä esitetty muutos, joka heikentää olennaisesti työnantajien kannusteita järjestäytyä työehtosopimuksen solmineeseen työnantajaliittoon, voi johtaa työehtosopimusten yleissitovuuksien päättymiseen. Sen seuraamukset yksityisen sote-alan työehtosopimusten osalta olisivat kielteisiä sote-alalle laajemminkin, sote-palveluiden järjestämiselle ja palveluiden laadulle. Yleissitovan työehtosopimuksen menettäminen heikentäisi alan työvoiman veto- ja pitovoimaa. Epäterve palkkakilpailu sekä työsuhteen ehtojen heikentyminen lisää entisestään alalta poistumista ja vähintäänkin työpaikan vaihtamista. Työpaikan vaihtamisesta seuraa ongelmia hoidon laadulle ja hoidon jatkuvuudelle.

Sote-alalla ratkaisevassa asemassa on vakituinen, osaava, työpaikan käytännöt tunteva henkilöstö. Vakituinen henkilöstö tuntee asiakkaat ja asiakkaan hoidontarpeen, hoitoisuuden ja muutokset niissä. Vakituisen henkilöstön puute ja työpaikan enenevä vaihtaminen kuormittaa jäljelle jäävää henkilöstöä, koska jatkuva perehdytys vie resursseja hoitotyöstä.

Yleissitovan työehtosopimuksen neuvotteluosapuolet panostavat työehtosopimusten kehittämiseen ja työpaikkojen työhyvinvointiin. Työehtosopimusten kehittämistyöllä voidaan saada merkittäviä parannuksia mm. työntekijöiden työhyvinvointiin. Keskeistä on, että työntekijäliittojen ja työnantajaliittojen kehittämistyö koskettaa yleissitovuuden kautta koko toimialaa.

Yksityisellä sosiaalipalvelualalla työehtosopimusosapuolet ovat perustaneet hankkeen yksityisen sosiaalipalvelualan veto- ja pitovoiman turvaamiseksi. Terveyspalvelualalla yleissitovan työehtosopimuksen neuvotteluosapuolilla on työehtosopimuskausien kestosta riippumaton jatkuva kehittämistyöryhmä. Osapuolten yhteinen näkemys on, että työehtosopimuksen on elettävä ajassa ja tuotettava toimialelle lisäarvoa alan veto- ja pitovoiman sekä kannattavuuden turvaamiseksi. Työryhmien työ palvelee yleissitovan työehtosopimuksen kautta koko toimialaa. Tämä työ ei tule onnistumaan, jos työehtosopimuksen yleissitovuus päättyy.

Työehtosopimus ja yksityisen sote-alan kilpailutukset

Työehtosopimus turvaa julkisen sektorin tekemissä kilpailutuksissa alan työntekijöille vähimmäisehdot, joita ei voi alittaa. Näitä ovat lain tasoa pidemmät vuosilomat, lomarahat, palkalliset perhevapaat ja sairasajan palkallisuus. Lisäksi toimialalla sitoudutaan palkankorotuksin, jotka kaikkien alalla toimivien on maksettava. Yksityiset toimijat eivät voi tehdä alati matalampia tarjouksia heikentämällä työsuhteen ehtoja.

Työehtosopimuksen kilpailutuksen lähtökohtia tasaava vaikutus perustuu nimenomaan valtakunnalliseen työehtosopimuksen yleissitovuuteen. Jos yleissitovuutta ei ole, hinnat voivat kilpailutuksissa joko nousta tai laskea. Jos tarjoajien vähäisyys johtaa hintojen nousuun, ostajan eli julkisen sektorin kustannukset kasvavat.

Jos kilpailutuksissa alkavat menestyä toimijat, joilla toiminta perustuu työn hinnoittelulle työehtosopimuksen hintatason alle, työehtosopimusta vielä noudattavien työnantajien edellytykset voittaa kilpailutuksia romahtavat ja ostajan eli julkisen sektorin ostoillaan yksityiseltä sektorilta todellisuudessa saaman palvelun varmuus, saatavuus ja laatu voivat jäädä siitä mitä kilpailutuksessa on haettu. Hinnan tästä maksavat sosiaalipalveluita tarvitsevat heikossa asemassa olevat kansalaiset.

Yksityinen sosiaalipalveluala (muun muassa vanhusten ympärivuorokautinen hoito, vammaispalvelut) on laajentunut merkittävästi kuluneen parinkymmenen vuoden aikana julkisen sektorin kilpailuttaessa ja ulkoistaessa palveluja. Nyt yksityisellä sosiaalipalvelualalla yksikään kilpailutukseen osallistuva ei voi hakea ja saada laillisesti kilpailuetua polkemalla työvoimakustannusten hintatasoa työehtosopimuksen vähimmäishinnoittelun alapuolelle. Työehtosopimuksen yleissitovuuden vuoksi kaikki yritykset ovat työehtojen hinnoittelun kannalta yhtäläisessä asemassa riippumatta siitä ovatko ne järjestäytyneet alan työnantajaliittoon vai eivät.

Jos yksityisen sosiaalipalvelualan työehtosopimuksen yleissitovuus päättyy, johon tämän epätasapainoisen lakiesityksen hyväksymisen jälkeinen tilanne voi johtaa, tilanne muuttuu. Esimerkiksi vanhuspalveluiden osalta kilpailutukset voittavat halvimman tarjouksen tehneet toimijat, joiden osalta palvelun tuottamisesta, sen laadusta tai toiminnan asianmukaisuudesta ei saada riittävää varmuutta. Häviäjiä ovat ne yhtiöt, jotka pyrkivät edelleen toimimaan eettisesti ja oikein.

Vanhus- ja vammaispalveluiden laadun kannalta on välttämätöntä, että kilpailutettavalla alalla on yleissitova työehtosopimus. Jos yleissitovaa työehtosopimusta ei ole, palkoista ja työsuhteen ehdoista säästäminen rapauttaa alan työvoiman veto- ja pitovoiman. Alan työvoimalle on kysyntää myös muualla kuin yksityisellä sote-sektorilla, joka aiheuttaisi työvoiman laajaa liikkuvuutta ja vaihtuvuutta. Se kriisiyttäisi mm. vanhuspalvelut entistäkin pahemmin ja asettaisi vaaraan kaikki viime vuosien pyrkimykset puuttua alan epäkohtiin.

Vastaavasti yksityisellä *terveyspalvelualalla* yleissitova työehtosopimus on keino estää epätervettä palkkakilpailua ja työsuhteen ehtojen polkemista. Yksityisellä terveyspalvelualalla on toimintoja, jotka ovat osa välttämätöntä Suomen huoltovarmuuden kannalta. Esimerkiksi käy kliininen laboratoriotoiminta, jota tuotetaan yksityisten tahojen toimesta myös julkisen

sote-sektorin tarpeisiin. Kliininen laboratoriotoiminta sovittiin terveyspalvelualan työehtosopimuksen soveltamisalaan koronakriisin alettua keväällä 2020.

Tosiasiaisissa jo tätä ennen käytännössä kaikki kansalliset, kliinisiä laboratoriopalveluja tuottavat toimijat olivat järjestäytyneet työnantajaliittoon ja noudattivat terveyspalvelualan työehtosopimusta. Oli kuitenkin nähtävissä suuntaus, jossa monikansalliset toimijat tekivät alkuun poikkeuksellisen matalan tarjouksen ja valtasivat alaa. Näin kansallisten eli yleissitovaa työehtosopimusta noudattavien palveluntuottajien toimintaedellytykset olisivat hankaloituneet. Oli arvioitavissa, että seuraavan kilpailutuksen tullessa – kun muita kilpailijoita ei enää olisi ollut – monikansalliset yritykset nostaisivat hintoja. Kirjaamalla kliininen laboratoriotoiminta yksityisen terveyspalvelualan työehtosopimuksen soveltamisalaan saatiin kaikki alalla toimivat samojen sääntöjen piiriin siten, että estettiin ja niin yksityisen kuin julkisenkin sektorin näkökulmasta epäterve kilpailu.

Sote-ala on henkilöstövaltainen ala, jossa jopa yli 70 prosenttia kuluista on henkilöstökuluja. On selvää, että osalle alan toimijoista houkutin ryhtyä työsuhteen ehtojen ja palkkojen heikentämiseen on suuri, jos terveyspalvelualan työehtosopimuksen yleissitovuus päättyy. Tuon kehityksen alettua työvoiman saatavuudesta, palvelun saatavuudesta tai sen laadusta ei ole takeita kilpailutuksen voittajan osalta. Kun tämä riski on tunnustettu jo yleissitovan työehtosopimuksen voimassa ollessa, selvää on, että näiden toimintojen osalta työehtosopimuksen yleissitovuuden päättyminen on riski Suomen huoltovarmuudelle, terveydenhuollon perustoiminnalle ja sen kustannustasolle.

Näistä syistä Tehy vastustaa paikallisen sopimisen lakiesitystä, kun se heikentäisi merkittävästi työnantajien kannustimia kuulua työnantajaliittoihin. Suomen Sote-järjestelmä ei kestäisi niitä vaikutuksia, joita yksityisten sote-sopimusten (yksityisen terveyspalvelualan ja yksityisen sosiaalipalvelualan työehtosopimukset) yleissitovuuden päättyminen aiheuttaisi yhteiskunnalle murrosvaiheessa ja sen jälkeen pysyvästi.

Lakialoite LA 26/2023 vp laiksi työntekijän edustajan tulkintaetuoikeudesta

Tehy kannattaa lakialoitteen hyväksymistä ja yhtyy STTK:n lausumassaan esittämiin perusteluihin lakialoitteen puoltamisesta. Aloitteen mukainen laki tarkoittaisi henkilöstön edustajalle oikeuksia, jotka tasapainottaisivat paikallisen sopimisen lakiesityksen hyväksymisellä pahentuvaa työpaikan neuvottelu- ja tulkintatilanteiden epätasapainoa.

Millariikka Rytkönen, puheenjohtaja, Tehy ry

Lisätiedot: Jarkko Pehkonen, erityisasiantuntija, juristi: jarkko.pehkonen@tehy.fi